

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „V. PÂRVAN” BUCUREȘTI

Descoperirile ceramice de tip Basarabi
de la Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest*

Rezumatul tezei de doctorat

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
CȘ. I DR. VALERIU SÎRBU

DOCTORAND:
LUCIANA-ADELA RUMEGA-IRIMUȘ

BUCUREȘTI

2018

Cuprins

Capitolul I. Stadiul cercetărilor privind descoperirile de tip Basarabi	5
I.1 Aria de răspândire.....	5
I.2 Probleme de terminologie.....	6
I.3 Probleme de cronologie și geneză a culturii Basarabi	6
Capitolul II . Situl hallstattian de la Tărtăria –<i>Podu Tărtăriei vest</i>.....	7
II.1 Cadrul geografic și stadiu actual al cercetării în vecinătatea sitului	7
II.2 Limitele stațiunii preistorice și contexte arheologice aparte	7
II.3 Contexte arheologice cu ceramică de tip Basarabi.....	8
II.4 Considerații despre importanța cercetărilor arheologice a sitului de la Tărtăria – <i>Podu Tărtăriei vest</i>	9
Capitolul III. Ceramica de tip Basarabi	10
III.1 Istoricul cercetărilor privind ceramica de tip Basarabi	10
III.2 Forma și funcționalitatea ceramicii: aspecte teoretice	11
III.3 Caracteristici generale ale ceramicii de tip Basarabi de la Tărtăria – <i>Podu Tărtăriei vest</i>	11
Capitolul IV. Tipologia vaselor ceramice de la Tărtăria – <i>Podu Tărtăriei vest</i>.....	12
IV.1 Caracteristicile principale ale deschiderii vaselor și probleme care intervin în identificarea formei recipientelor.....	12
IV.3 Tipologia vaselor ceramice.....	12
Capitolul V. Decorul ceramicii de tip Basarabi de la Tărtăria – <i>Podu Tărtărie vest</i>	13
V.1 Tehnici de ornamentare a ceramicii de tip Basarabi	13
V.2 Elemente funcționale/ornamentale adăugate (în relief)	13

Capitolul VI. Statistici referitoare la distribuția materialului ceramic în cadrul sitului de la Tărtăria – Podu Tărtăriei vest	13
Capitolul VII. Reconsiderări privind cronologia ceramicii de tip Basarabi.....	14
Bibliografie selectivă.....	15

CUVINTE CHEIE: prima epocă a fierului, cultura Basarabi, Hallstatt mijlociu, ceramică, așezare, decor în stil Basarabi.

INTRODUCERE

Această lucrare reprezintă un demers de catalogare și analiză a unei categorii de material arheologic care, datorită răspândirii și cantității sale - se poate spune de proporții apreciabile –, constituie un factor de interes major în ceea ce privește cunoașterea perioadei mijlocii a primei epoci a fierului pe teritoriul actual al României și în spațiile învecinate. Ne referim la așa-numita ceramică de tip Basarabi, lotul de material inedit provenit din cercetarea arheologică preventivă a sitului Tărtăria – Podu Tărtăriei vest (campania 2012), pe care l-am cercetat prin prisma funcției sale primare de recipient. Această categorie de material arheologic constituie o particularitate distinctă pentru perioada Hallstatt-ului mijlociu într-o arie geografică vastă incluzând bazinul carpatic al Dunării și zona nordică a Peninsulei Balcanice, înregistrându-se o serie de descoperiri chiar dincolo de acest spațiu.

Data fiind participarea mea la cercetările arheologice preventive întreprinse în primăvara și vara anului 2012 în cuprinsul sitului de la Tărtăria – Podu Tărtăriei vest, județul Alba, o stațiune preistorică necunoscută până la acel moment, dar și la procesarea post-săpătură a acestor descoperiri, am avut ocazia de a mă familiariza și, mai apoi, de a aprofunda studiul ceramicii de tip Basarabi (sau, altfel spus, a perioadei „culturii” Basarabi). În acest context am observat că încercările de analiză aprofundată privitoare la această categorie a ceramicii hallstattiene sunt relativ restrânse (cu abordări micro-regionale, ca de exemplu pentru zona Banatului sau aria intra-carpatică), iar o cercetare generală, cel puțin la nivelul spațiului actual al României, care să abordeze în mod sintetic o atare problematică pentru o analiză detaliată, nu există. Astfel, mi-am propus realizarea unui studiu complex și detaliat care să conducă la o mai bună cunoaștere și înțelegere a acestui tip de ceramică și a perioadei pe care o caracterizează.

Documentarea realizată în cursul ultimilor ani mi-a permis observarea prezenței unei cantități însemnate a acestui tip de material, dar și absența unei publicări adecvate și a unei analize pertinente a contextelor de descoperire ale acestuia. În egală măsură, studiile de specialitate publicate până în prezent au în vedere, preponderent, ceramica cu decor tipic, acordând foarte puțină atenție categoriei ceramicii grosiere provenite din situri atribuite repertoriului de descoperiri de tip Basarabi, foarte adesea efectuându-se o selecție a materialului în detrimentul unei publicări exhaustive și analizei întregului lot de descoperiri dintr-un anumit sit.

Într-o primă parte a studiului doctoral s-a avut în vedere catalogarea și analiza descoperirilor ceramice provenite dintr-un număr de 200 de complexe arheologice investigate în porțiunea sudică a sitului în campania anului 2012, care au fost cercetate cu prilejul amplelor săpături arheologice preventive ocazionate de proiectul de construcție al autostrăzii A1. Trebuie menționat faptul că până în prezent numărul complexelor arheologice cercetate în cadrul acestui sit a ajuns la 274, respectiv alte 58 de complexe cercetate într-o a doua fază a săpăturii arheologice preventive realizate tot în anul 2012, dată fiind necesitatea extinderii suprafeței investigate datorită proiectului de deviere al șoselei DC705, în porțiunea estică a sitului, precum și alte 15 identificate și cercetate de-a lungul celor două campanii de săpături arheologice sistematice desfășurate în anii 2016 și 2017, în partea nordică a sitului.

O a doua direcție vizată prin stagiul de cercetare doctorală pe care l-am întreprins a vizat aspecte legate de proprietățile fizice ale materiei prime din care a fost realizată ceramica, anume analiza pastei la nivel microscopic. Diversitatea formelor este un aspect îndelung discutat în literatura de specialitate, autorii fiind, în general, de acord privitor la o terminologie relativ „standardizată” a formelor de referință: oală, borcan, vas bitronconic, strachină, cană, ceașcă, „fructieră” (vas fructieră), dar și cu împărțirea în trei categorii de pastă (fină, semifină, grosieră).

De asemenea, am avut în vedere și aspectele de ordin cronologic pe care ceramica le poate aduce, prin asocierea cu alte materiale arheologice în contexte închise, în special cele realizate din metal, pentru care sunt cunoscute foarte puține piese descoperite atât în contexte funerare, cât mai ales în așezări. Rezultatele preliminare ale unor studii pluridisciplinare (analize radiocarbon, dar și studiul tipologic și corologic al pieselor din metal descoperite până în prezent în situl analizat) sugerează o datare mai timpurie a culturii Basarabi față de ceea ce s-a considerat până în prezent.

În chip firesc, lucrarea de față rămâne deschisă unor reconsiderări viitoare, de vreme ce lotul de material provenit din acest sit, din care doar circa 2/3 a constituit subiectul cercetării mele doctorale, sporește și se diversifică prin campaniile de cercetare sistematică deja întreprinse, dar și cele viitoare, fiind planificate la Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest* săpături cu caracter sistematic pentru încă aproximativ un deceniu. Îmi exprim convingerea că acest demers va constitui un instrument de lucru util pentru studiul unui stil ceramic definitiv al perioadei hallstattiene – stilul ceramic Basarabi.

Capitolul I. Stadiul cercetărilor privind descoperirile de tip Basarabi

I.1 Aria de răspândire

Vestigii ale culturii Basarabi sunt răspândite pe cea mai mare parte a teritoriului României de azi, cuprinzând întreg Banatul, Oltenia, Muntenia, partea sudică a Moldovei, Transilvania până la Valea Someșului și o parte din Dobrogea. Dincolo de granițele actuale ale României, descoperiri de acest tip sunt cunoscute la sud de Dunăre, în regiunea Vojvodinei, și porțiuni din Serbia nordică și răsăriteană, cât și pe valea Moravei, respectiv în jumătatea nordică a Bulgariei, dar și în regiunea Basarabiei, între Valea Prutului și Valea Nistrului; ceramică tipică acestui stil se regăsește și spre vest, până în Europa centrală, pe teritoriile actuale ale Ungariei și Austriei.

Cartarea punctelor cu descoperiri Basarabi după anul 1986 (momentul publicării ultimului studiu monografic al perioadei mijlocii a epocii fierului de către acad. Al. Vulpe) nu modifică radical aria de răspândire a acestei culturi. Principala problemă a stadiului actual al informațiilor legate de cultura Basarabi rămâne cercetarea de teren și publicarea materialului. Din păcate, majoritatea punctelor cu descoperiri de tip Basarabi incluse în cataloage și repertorii pe această temă reprezintă – de fapt – doar cercetări de suprafață (periegheze), întreprinse, mai ales, în ultima parte a secolului XX și descoperiri întâmplătoare. Sunt puține cazuri în care au fost efectuate sondaje sau cercetări sistematice ori preventive, de obicei întreprinse pentru studierea altor epoci. După cum se va vedea în cele de mai jos, după 1990 au survenit o serie de cercetări mai ample în situri precum cele de la Bernadea, Teleac, Alba Iulia – *Recea / Monolit*, siturile studiate de M. Gumă în Banat, dar și Desa, în Oltenia. În 2010, odată cu susținerea tezei de doctorat, D. Sana demonstrează prezența manifestărilor de tip Basarabi mai la nord de valea Mureșului, în zona Depresiunii Șimleului.

I.2 Probleme de terminologie

În perioada de dinaintea de cel de-al Doilea Război Mondial, termenul de *cultura Basarabi* încă nu a fost utilizat. Toate descoperirile asociate acestei perioade au fost atribuite primei epoci a fierului, mai ales perioadei timpurii a acesteia.

Denumirea de *Basarabi* provine de la necropola eponimă din sud-vestul Olteniei (România), cercetată prin săpături sistematice începute în anul 1943 de către Vl. Dumitrescu. Termenul de *cultură Basarabi* a fost pentru prima dată folosit în literatura de specialitate de către R. Vulpe pentru definirea unor descoperiri ceramice din epoca hallstattiană de la Popești.

Primul studiu monografic cu privire la cultura Basarabi a fost redactat de către Al. Vulpe, în 1965, context în care va defini principalele trăsături ale acesteia. Autorul propune acum folosirea termenului de *complex Basarabi*. O nouă preocupare în ceea ce privește definirea așa-numitei culturi Basarabi apare într-o altă lucrare a sa de la începutul anilor '70 ai secolului trecut. Autorul considera că formele vaselor, precum și decorul cu caneluri, se păstrează din perioadele anterioare; astfel, el propune utilizarea termenului de *fenomen Basarabi* în loc de *cultură Basarabi*, deoarece nu se putea vorbi de o unitate culturală și etnică propriu-zisă, ci mai degrabă de o dezvoltare a unui fenomen istorico-etnic care nu era clar conturat.

Cu prilejul publicării monografice a descoperirilor din prima epocă a fierului din sud-vestul a României, M. Gumă recomandă folosirea termenului de *descoperiri de tip Basarabi*.

I.3 Probleme de cronologie și geneză a culturii Basarabi

În studiul monografic asupra culturii Basarabi, apărut în 1965, Al. Vulpe încadrează cronologic perioada în discuție între mijlocul secolului al VIII-lea și mijlocul secolului al VI-lea a.Ch, împărțind-o în două faze: faza I, 750- sfârșitul secolului al VII-lea a.Ch și faza a II-a – de la sfârșitul secolului al VII-lea până la mijlocul secolului al VI-lea.

Într-un studiu din 1966, D. Berciu spune că manifestările Basarabi sunt rezultatul unei continuități a nord-tracilor și separă evoluția culturii în trei faze: faza Basarabi I (800-750 a.Ch), faza Basarabi II (750-700 a.Ch) și faza Basarabi III (700-650 a.Ch).

În 1997, într-un volum de sinteză dedicat cercetărilor din epoca bronzului și prima epocă a fierului din aria intra-carpatică, H. Ciugudean stabilește trei faze de evoluție ale culturii Basarabi în Transilvania, după cum urmează: faza I, faza II (mijlocie sau "clasică") și faza târzie.

Capitolul II . Situl hallstattian de la Tărtăria –*Podu Tărtăriei vest*

II.1 Cadrul geografic și stadiu actual al cercetării în vecinătatea sitului

Situl este localizat administrativ în jud. Alba, com. Săliștea, satul Tărtăria, punctul *Podu Tărtăriei vest*. Stațiunea este amplasată pe malul stâng al Mureșului, pe terasa înaltă a văii acestuia, într-un perimetru delimitat către Sud de autostrada A1 și la Nord de DN7, respectiv la Est de DC705. Situl a fost identificat în toamna anului 2011 prin diagnosticul arheologic aferent construirii autostrăzii Orăștie – Sibiu, fiind cercetat parțial în campania 2012 prin ample săpături arheologice preventive în porțiunile sudică și estică. Trebuie subliniat faptul că până în toamna / iarna anului 2011 existența acestei importante stațiuni preistorice nu a fost cunoscută, în ciuda semnalărilor unor descoperiri în limita sa de nord, către valea Mureșului. Ulterior, o serie de prospecțiuni geofizice preliminare au fost efectuate în 2014, ținând cont de faptul că suprafața sitului era semnificativ mai mare (circa 15 ha), față de cea afectată de construirea infrastructurii rutiere (circa 2 ha).

În ultimele decenii, zona sitului a fost puternic afectată de lucrări agricole, fapt observabil atât pe imagini aeriene și hărți de arhivă, cât și direct, cu prilejul cercetărilor din anii 2011–2012, respectiv 2016–2017 (vestigiile arheologice riscând să dispară în câteva decenii prin practicarea agriculturii intensive în arealul sitului). Cercetările arheologice preventive din 2012 au stabilit existența unui potențial arheologic substanțial, fiind identificate și cercetate importante vestigii (peste 250 de complexe și contexte arheologice) încadrabile în perioada Hallstatt-ului mijlociu (perioada culturii Basarabi/Ha B₃–C, secolele IX–VIII a. Chr.).

II.2 Limitele stațiunii preistorice și contexte arheologice aparte

În prezent, limitele locuirii de la Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest* sunt după cum urmează, la nord DN7, la S autostrada A1, la E pârâul Valea Rea, iar la V pârâul Cioara.

Una dintre cele mai importante observații realizate pe durata săpăturilor arheologice se referă la existența unei viroage în partea sudică a zonei investigate, o structură naturală, cu urme de intervenții antropice din vechime, care a fost interpretat ca fiind un șanț de delimitare a spațiului de habitat preistoric. Șanțul reprezintă limita de sud a sitului de la Tărtăria, dar, foarte probabil, și de vest (conform datelor preliminare din campania 2017).

În partea de E, de-a lungul traseului DC705, aşezarea de tip Basarabi este suprapusă de o fortificaţie (probabil medievală – datare preliminară realizată pe baza unor artefacte din fier descoperite în una din secţiunile de control efectuate pe traseul ei).

Cât priveşte limita nordică a sitului, aceasta trebuie stabilită imediat la N de traseul DN7 (construcţia căreia a distrus puternic această parte a sitului), pe botul celei de-a doua terase a Văii Mureşului. Investigaţiile magnetometrice au confirmat prezenţa potenţialului arheologic în toată zona dintre traseul autostrăzii A1 şi cel al DN7. Limita de V este reprezentată, cel mai probabil, de traseul şanţului sudic de delimitare care se curbează spre NV – conform datelor preliminare rezultate în urma campaniei din 2017 de investigaţii geomagnetice (non-invazive). Dincolo de ultima suprafaţă cercetată arheologic în campania din 2012 (S IX), sondajele de verificare au demonstrat lipsa potenţialului arheologic, fapt vizibil şi la suprafaţa terenului prin realizarea de cercetări de suprafaţă (periegheze).

II.3 Contexte arheologice cu ceramică de tip Basarabi

Săpăturile arheologice din cursul anului 2012 au scos în evidenţă existenţa unui singur nivel de locuire pe cea mai mare parte a zonei investigate, fiind suprapusă doar în partea de E de o fortificaţie medievală. Campaniile din 2016 şi 2017 au confirmat prezenţa aceluiaşi nivel de cultură şi spre centrul şi nordul aşezării. Grosimea stratului de cultură hallstattian variază de la 0,15 până la 0,5 m, iar în zona mlăştinoasă acesta coboară până spre 1,5 m.

Materialul ceramic descoperit la Tărtăria face parte dintr-o diversitate mare de complexe şi contexte arheologice. Cea mai mare cantitate de material ceramic a fost descoperită în stratul de cultură hallstattian, însă materialul este puternic fragmentat şi variat, de aceea nu va constitui tema acestui proiect de doctorat. O bună parte din vasele întregibile şi următorul lot ceramic cantitativ face parte din inventarul a 18 locuinţe (adâncite şi, probabil, de suprafaţă). Majoritatea gropilor cercetate arheologic în aşezarea hallsattiană reprezintă gropi cu resturi menajere. Un număr de 65 de gropi din totalul complexelor studiate au furnizat o cantitate considerabilă de material arheologic, în special ceramic, provenit din toate categoriile de vase. Gropile de provizii sunt mai reduse numeric, ele fiind de obicei amplasate în vecinătatea unor locuinţe, astfel că ele trebuie considerate ca elemente anexe ale acestora. În acest context trebuie amintite câteva gropi care conţin mai multe vase sparte pe loc. Acest tip de gropi au fost considerate în literatura de specialitate ca fiind *gropi de cult* sau *depozite de vase*. În aşezarea de la Tărtăria au fost surprinse mai multe complexe cu vase sparte pe loc, funcţionalitatea lor rămâne un subiect deschis spre

interpretare. În opt cazuri au apărut la decapare câte un vas ceramic spart pe loc, care nu a făcut parte din inventarul vreunei gropi. Un procent de circa 2% din materialul ceramic de la Tărtăria a fost recoltat din umplutura gropilor de pari, însă majoritatea sunt în general lipsite de orice artefact. Ele reprezintă 15% din totalul complexelor studiate. Șanțul sudic de delimitare a adus prin cercetarea sa parțială o cantitate mare de material ceramic – având în vedere dimensiunile considerabile ale acestei viroage, s-au efectuat secțiuni de verificare transversale pe toată lungimea structurii.

Fragmente ceramice și vase parțial/ total întregibile au fost descoperite într-o serie de contexte arheologice cu depuneri (?) de schelete umane. Este binecunoscut cazul depunerii colective a șapte schelete umane din zona sudică a sitului, identificate la circa 8–9 m N de șanțul sudic de delimitare. Contexte cu resturi de schelete umane au fost întâlnite în cadrul sitului de la Tărtăria la baza unor sondaje transversale realizate pentru cercetarea șanțului sudic de delimitare. Acestea reprezintă fragmente scheletice complet răsfirate pe suprafețe reduse, fără a fi în conexiune anatomică. Ele se aflau într-o stare avansată de degradare, posibil din cauza expunerii îndelungate într-un mediu umed. Resturi osteologice umane au mai fost identificate în umplutura unor complexe arheologice, inițial considerate ca fiind gropi cu resturi menajere. În nici unul dintre aceste cazuri nu au fost găsite schelete în conexiune anatomică, ci doar fragmente osteologice împrăștiate, amestecate cu materialul arheologic (ceramică și lut ars).

II.4 Considerații despre importanța cercetărilor arheologice a sitului de la Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest*

Cercetarea arheologică preventivă a părții sudice a sitului Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest* în campania 2012, dar și a celei sistematice în zona nordică a sitului în campaniile 2016 și 2017, a furnizat date și descoperiri arheologice deosebit de semnificative, care au dus la obținerea de noi informații privind perioada Hallstatt-ului mijlociu în spațiul intra-carpatic și a zonelor învecinate, prin aprofundarea cunoașterii în 3 direcții majore: cronologia începuturilor primei epoci a fierului, sisteme de fortificare preistorice și practici de depunere (depozite de bronzuri, „depozite de vase” și „înmormântări” în așezare).

Este de subliniat desfășurarea a cinci parteneriate de cercetare pluridisciplinară în legătură cu acest sit preistoric, și anume: analize pluridisciplinare non-intrusive prin mijloace optoelectronice pentru piese din metal, prospectări geomagnetice și palinologice, serii de datări ¹⁴C și studiu arheozoologic. Alte rezultate importante ale campaniilor 2016 și 2017 constau în:

obținerea primelor datări 14C (pe material osteologic uman) și reconfirmarea acestora pe material osteologic animal; detalierea ridicării topografice a sitului și achiziția imaginilor de ansamblu din dronă pentru demersurile de clasare a sitului în LMI; identificarea preliminară a unor elemente de delimitare a sitului pe latura sa vestică.

Cercetarea sistematică a acestui sit oferă prilejul pentru a obține importante date noi privind: cronologia perioadei mijlocii a primei epoci a fierului (perioada culturii Basarabi) prin seriile de datări 14C, realizate pe materiale osteologice umane și de fauna, dar și alte materiale organice (probele datate până în acest moment indică o „ridicare a cronologiei” începutului culturii Basarabi în sec. IX a. Chr.); actualizarea și detalierea tipologiei ceramicii de tip Basarabi, în special pentru faza timpurie a acesteia, dar și ultimul orizont cronologic al depunerilor de bronzuri în spațiul carpato-dunărean (serie de depuneri Bâlvânești-Vinț, respectiv DFS V (final) – DFS VI).

Capitolul III. Ceramica de tip Basarabi

III.1 Istoricul cercetărilor privind ceramica de tip Basarabi

Un aport important la cunoașterea manifestărilor culturale ale perioadei mijlocii ale epocii fierului este dat de ceramică, care, prin cantitatea sa, a reprezentat întotdeauna elementul primar de defnire a culturii Basarabi, iar analiza și publicarea integrală a acestuia este esențială. Cercetarea ceramicii hallstattiene reflectă într-o mare măsură stadiul actual al cercetării arheologice pentru spațiul carpato-dunărean, care s-a bazat mai mult pe săpături și sondaje de mică amploare, realizate cu scopul de a surprinde caracterul unor așezări sau ritul funerar al comunităților.

Pentru prima dată sunt enumerate principalele forme de vase ceramice specifice culturii Basarabi în prima ediție a tratatului de istorie a României din 1960, într-un capitol dedicat primei epoci a fierului. În studiul monografic a lui Al. Vulpe, din 1965, autorul prezintă, printre altele, tipologia formelor ceramice și a principalelor caracteristici ale decorului de pe acestea, bazate pe descoperirile de la Popești. Un nou lot de vase ceramice a fost pus în valoare de către Vl. Dumitrescu, odată cu publicarea necropolei de Basarabi din 1968. M. Gumă susține pentru prima dată ideea că incrustația cu pastă de culoare albă în decorul ceramicii de tip Basarabi provine din orizontul descoperirilor de tip Gornea-Kalakača.

Pentru zona fostei Iugoslavii, un prim studiu care tratează ceramica din grupul Bosut III de la Sirmien, îi aparține lui Popovič. Un loc aparte i se oferă ceramicii în publicarea monografică a necropolei de la Vajuga-Pesak. În ultimii ani s-a acordat o atenție sporită ceramicii de tip Basarabi din nordul Bulgariei.

La nivelul României, singurele studii care înglobează toată ceramica dintr-o așezare din perioada culturii Basarabi sunt cele ale lui A. Ursuțiu (Bernadea, jud. Mureș) și a lui I. Lascu (Alba Iulia - *Dealul Furcilor-Monolit*).

III.2 Forma și funcționalitatea ceramicii: aspecte teoretice

Lucrarea de față tratează ceramica doar din prisma funcție sale primare de recipient. Acestea sunt și au fost utilizate pentru transportul alimentelor, depozitarea, servirea, transferul sau gătitul pe foc a hranei. Fiecare din aceste acțiuni dau o caracteristică anumite vaselor ceramice, funcționalitatea lor depinzând de forma, manufacturarea sau decorul pe care olarul le aplică pe suprafața modelată.

Atunci când se inițiază o clasificare a vaselor ceramice, cel mai des se folosește relația dintre forma și utilitatea recipientului. Forma implică o anumită funcționalitate, deși nu există dovezi clare care să ateste utilitatea primară a vasului. Forma unui recipient ceramic poate fi descrisă în multe feluri, pe baza caracteristicilor sale. În mod normal un vas are trei componente principale: gura (sau deschiderea), corpul și baza. În funcție de tipul de vas, apar caracteristici secundare ale celor trei părți principale de vas.

III.3 Caracteristici generale ale ceramicii de tip Basarabi de la Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest*

Pentru perioada culturii Basarabi s-au stabilit mai multe tipuri de vase care au primit o denumire combinată, bazată atât pe funcționalitatea vasului (cu toate că aceasta nu poate fi sigură), cât și a formei pe care o ia: vas bitronconic, borcan, cană, ceașcă, pseudo-kantharos, strachină, castron, bol, vas miniatural și fructieră.

Capitolul IV. Tipologia vaselor ceramice de la Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest*

IV.1 Caracteristicile principale ale deschiderii vaselor și probleme care intervin în identificarea formei recipientelor

O atenție deosebită s-a acordat mereu deschiderii vasului. Din punct de vedere arheologic, majoritatea fragmentelor ceramice considerate tipice corespund acestei părți a recipientelor. În lipsa unor elemente secundare sau urme de decor, gura recipientului poate oferi mai multe detalii despre forma și funcționalitatea unui vas, spre deosebire de un fragment din corp sau bază. Prin urmare, selecția materialului pentru prelucrare conține un număr ridicat de fragmente de gură de vas, în timp ce alte fragmente nu oferă nici o informație esențială, ele fiind doar contorzitate pentru realizarea de statistici cantitative. Astfel, lucrarea de față, analizează deschiderea acelor vase care au gura evazată, și care nu pot fi atribuite cu certitudine unei categorii ceramice anume, prin realizarea unei tipologii axate de forma care o ia partea superioară a vasului, de înclinația gurii și de decorul aplicat în cazul unor recipiente.

IV.3 Tipologia vaselor ceramice

Încadrarea tipologică a vaselor ceramice din situl de la Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest* are la bază recipientele deja comune perioadei mijlocii a epocii fierului. Tratarea lor este realizată din punct de vedere subiectiv, dar se poate aplica pe întreg arealul de răspândire al culturii Basarabi. Astfel, au fost stabilite 8 categorii principale de recipiente, care sunt împărțite pe tipuri și variante, în funcție de particularitățile definiției. Categoriile sunt notate cu inițiale (A,B,C etc.), ele având denumiri încetățenite în literatura de specialitate. Fiecare categorie cuprinde mai multe tipuri, stabilite în funcție de forma vasului sau a unor elemente ale conturului recipientelor, care definesc într-o mare măsură fiecare tip. Ele vor fi notate cu cifre romane (I, II, III etc.). Pentru a evidenția diferențe în cadrul tipurilor de vase, se vor stabili subtipuri și variante notate cu cifre arabe (1, 2, 3 etc.). Acestea pot fi definite de curbura unor elemente componente ale recipientelor sau de decorul modelat/aplicat în/pe pasta vasului nears.

Capitolul V. Decorul ceramicii de tip Basarabi de la Tărtăria – Podu Tărtărie vest

V.1 Tehnici de ornamentare a ceramicii de tip Basarabi

Ornamentația ceramicii de tip Basarabi este dată de un repertoriu complex de tehnici de decorare. Ele diferă în funcție de tipul de vas, pasta din care este realizat un recipient și, nu în ultimul rând, de funcționalitatea pe care o deține. Decorul este aplicat, în general, pe treimea superioară a vaselor din categoria ceramicii grosiere, vase care sunt, cel mai adesea, folosite pentru depozitare sau preparare pe foc. Vasele din categoriile fină și semifină, care sunt folosite mai ales la servirea alimentelor (atât lichide, cât și solide), sunt decorate nu doar în partea superioară, ci și pe corpul vasului, având menirea de a fi văzute. Însă, și în acest caz, decorul nu este extins în sfertul/treimea inferioară. Elementele de ornamentație sunt aplicate, aproape în exclusivitate, la exteriorul vaselor.

Categoriile principale de tehnici de decorare a ceramicii au fost îndelung discutate, stabilindu-se două clase principale: decorul realizat în pasta vasului și decorul aplicat pe suprafață. Din prima categorie fac parte tehnicile de imprimare sau incizie. Ele sunt făcute în pasta încă umedă a vaselor, înainte de ardere. Deși este tratată ca o tehnică de decorare diferită, canelura este și ea un tip de incizie, realizată cu un obiect cu margine rotunjită sau în formă de semilună. Liniile create sunt late și puțin adânci.

V.2 Elemente funcționale/ornamentale adăugate (în relief)

Pe lângă cele trei tehnici principale de decorare a ceramicii de tip Basarabi din situl de la Tărtăria – Podu Tărtăriei vest (tehnica exciziei lipsește de pe materialul din acest sit), elemente adiționale pot fi adăugate formei inițiale ale vasului. Unele au un rol funcțional (toartele și proeminențele pentru manevrare) iar altele pot fi decorative (brâuri simple/crestate/alveolate și proeminențe).

Capitolul VI. Statistici referitoare la distribuția materialului ceramic în cadrul sitului de la Tărtăria – Podu Tărtărie vest

Descoperirile arheologice efectuate în situl hallstattian de la Tărtăria – Podu Tărtăriei vest au furnizat, fără nici o îndoială, cel mai bogat lot de materiale ceramice cunoscut până în prezent (peste 40.000 de fragmente ceramice și vase întregibile caracteristice perioadei culturii Basarabi). Studiul de față analizează materialul ceramic din primele 200 de complexe și contexte

arheologice, din care au fost recuperate 33.094 de fragmente ceramice, părți de vase sau vase întregibile. Din acestea circa 6300 de fragmente sunt considerate tipice și au fost analizate în detaliu, de la descriere, desen, fotografiere, până la încadrare tipologică.

Din punct de vedere al consistenței pastei, putem vorbi de trei categorii ceramice principale: fină, semifină, grosieră. În cazul ceramicii de tip Basarabi, s-a considerat mult timp că vasele din categoria fină apar cu precădere în descoperiri funerare, în timp ce în așezări predomină ceramica grosieră. În situl de la Tărtăria se observă un raport aproximativ egal între cele două categorii.

Pe baza datelor furnizate de materialul tipic din complexe studiate, observăm un raport ridicat al fragmentelor de borcane, comparativ cu altele – respectiv 42 %. Acesta este urmat de străchinile cu gura invazată și vase bitronconice, așadar cantitativ predomină fragmentele care fac parte din vase de dimensiuni mari, folosite mai ales la păstrarea, gătitul și transferul alimentelor.

Din punct de vedere al tehnicilor de decorare a ceramicii, s-a observat preferința pentru folosirea imprimării pentru ornamentarea vaselor ceramice de la Tărtăria, fiind prezentă pe 1421 de fragmente ceramice, care reprezintă 24% din totalul materialului studiat. Aceasta este adesea asociată cu incizia și canelura, tehnici care succed cantitativ motivele imprimate. Printre cele mai întâlnite motive realizate prin imprimare, se numără cele în forma literei „S”, care au fost sesizate pe 833 de fragmente ceramice sau vase întregibile. Ceramica grosieră este, în general, lipsită de elemente decorative, excepție făcând borcanele, care sunt tot timpul decorate cu brâuri simple/crestate, alveolate.

Capitolul VII. Reconsiderări privind cronologia ceramicii de tip

Basarabi

Data fiind natura și particularitatea descoperirilor provenite din situl Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest*, una dintre direcțiile majore de investigare pluridisciplinară are în vedere efectuarea unei serii ample de datări radiocarbon. De remarcat și faptul că unele dintre datările pentru situl hallstattian Tărtăria se plasează și după 800 a.Chr., marcând începutul așa-numitului „platou hallstattian” referitor la cronologia absolută a acestei perioade. Din acest considerent, pentru moment, nu există informații noi certe referitoare la finalul culturii Basarabi. Pentru aceasta rămâne în discuție, ca dată orientativă, sfârșitul secolului al VII-lea a.Chr. ținând cont de tipologia vârfulor de lance provenite dintr-o serie de situri de tip Basarabi atribuite fazei târzii.

Ultima parte a lucrării de față, conține **LISTA ILUSTRĂȚIEI** (grafice, figuri și planșe) și **BIBLIOGRAFIA** folosită pentru analiza materialului ceramic din situl de la Tărtăria. La **ANEXE**, au fost atașate patru tabele care conțin datele statistice (distribuția cantitativă a fragmentelor ceramice, a tipurilor de vase ceramice, a tehnicilor de decorare, precum și asocierea cu alte materiale arheologice – metal, piatră, os sau lut ars) care au stat la baza analizei materialului ceramic din 200 de complexe și contexte arheologice din așezarea hallstattiană. Acestea sunt urmate de o bogată ilustrație, compusă din 413 **PLANȘE**, care cuprinde hărți, planuri, fotografiile din timpul cercetării arheologice și peste 3000 de desene de fragmente ceramice și vase întregibile, majoritatea având caracter inedit și care completează tabloul manifestărilor de tip Basarabi atât de pe Valea Mureșului, cât și din întreg arealul său de răspândire.

Bibliografie selectivă

- Agre 2004 Daniela Agre, *Keramik vom Typ Basarabi südlich vom Balkangebirge*, in *Von Dominica bis Drama. Gedenkschrift für Jan Lichardus*, Sofia, 2004, p. 213-217.
- Berciu 1960 D. Berciu, *Prima epocă a fierului, Istoria României*, I, București, 1960.
- Borș-Rumega-Irimuș 2017 Corina Borș, Luciana Rumega-Irimuș, *Contexte arheologice cu ceramică de tip Basarabi spartă pe loc din situl hallstattian Tărtăria – Podu Tărtăriei vest (jud. Alba)*, în *ArheoVest Symposium: Interdisciplinarity in Archaeology and History, fifth edition: In Honorem Prof. Univ. Emerit Doina Benea*, Szeged, 2017, p. 275-304.
- Ciugudean 1976 H. Ciugudean, *Cultura Basarabi pe teritoriul județului Alb, Apulum*, XIV, 1976, p. 9-22.
- Dumitrescu 1968 Vl. Dumitrescu, *La nécropole tumulaire du premier âge du fer de Basarabi (Dép. de Dolj, Olténie)*, *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 177-260.

- Gumă 1983 M. Gumă, *Contribuții la cunoașterea culturii Basarabi în Banat*, Banatica, 7, 1983, p. 65-138.
- Gumă 1993 M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, Bibliotheca Thracologica IV, București, 1993.
- Jevtić 1992 M. Jevtić, *Basarabi kultura na teritoriji Srbije*, Beograd 1992 (teză de doctorat).
- Lazăr 2002 Simona Lazăr, *Cultura Basarabi în Oltenia*, Arhivele Olteniei, Serie nouă, 16, 2002, p. 27-34.
- Rice 1987 Prudence M. Rice, *Pottery Analysis: A Sourcebook*, Chicago: University of Chicago Press.
- Shepard 1985 Anna Shepard, *Ceramics for the Archaeologist, 5th Reprinting, Publication 609*, Washington DC: Carnegie Institution of Washington, 1985.
- Sîrbu 1997 V. Sîrbu, *Sacrifices humains et pratiques funéraires insolites dans l'aréal thrace du Hallstatt et du La Tène, în Prima epoca a fierului la gurile Dunării și în zonele circumpontice: Lucrările Colocviului Internațional, Septembrie 1993*, Tulcea, 1997.
- Stojić 1990 M. Stojić, *Early Iron Age in the Morava Valley, în Gospodari srebra – Masters of Silver (The Iron Age in Serbia)*, Beograd, 1990, p. 89-100.
- Tasić 1971 N. Tasić, *The Bosut Group of the Basarabi Complex and the "Thraco-Cimmerian" finds in Yugoslav region along the Danube and in the central Balkans*, Balcanica, II, 1971, p. 26-67.
- Ursuțiu 2002 A. Ursuțiu, *Etapa mijlocie a primei vârste a fierului în Transilvania (Cercetările de la Bernadea, com. Bahnea, jud. Mureș)*, Cluj-Napoca, 2002.
- Vasič 1996 R. Vasič, *Quelques considérations sur de terme "Basarabi", în Der Basarabi-Komplex, in Mittel- und Südosteuropa, Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin*, Bukarest 1996, p. 15-21.
- Vasiliev 1996 V. Vasiliev, *Quelques aspects de la culture Basarabi en regardant surtout la Transylvanie, in Der Basarabi-Komplex, in Mittel- und*

Südosteuropa, Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin, Bukarest
1996, p. 137-146.

Vulpe 1965

Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi Kultur)*, *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 105-132.

Vulpe 1986

Al. Vulpe, *Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation. Die Basarabi-Kultur*, *Dacia*, N.S., XXX, 1986, p. 49-90.